№ 3 дәріс. Түркітану ғылымының қалыптасуы мен дамуы – көне жазба ескерткіштерден бастап заманауи академиялық мектептер мен цифрлық платформаларға дейінгі кешенді эволюциялық жол.

Түркітанудың даму тарихы төрт негізгі кезеңге бөлінеді:

1. Бастапқы және дәстүрлі кезең (Көне дәуірден XIX ғ. ортасына дейін)

Бұл кезең – түркі тілдері, фольклоры мен этнографиясы туралы алғашқы лингвистикалық және сипаттамалық деректердің жинақталу дәуірі.

- **Ортағасырлық лингвистикалық және филологиялық еңбектер:**
  - Махмұд Қашқаридың «Диуани лұғат ат-түрк» (1072–1074) еңбегі — түркітанудың негізін қалаған алғашқы салыстырмалы-этнолингвистикалық сөздік.
  - Жүсіп Баласағұнның «Құтадғу білігі», қыпшақ тілінің ескерткіші «Кодекс Куманикус» (Codex Cumanicus) және ортағасырлық шағатай жазба мұралары.
- **Еуропалық және ресейлік саяхатшылар мен зерттеушілердің деректері (XVII–XVIII ғғ.):**
  - В. Страленберг, Г.Ф. Миллер, П.С. Паллас еңбектеріндегі түркі халықтарының тілдерін топтастыру мен этнографиясын сипаттаудың алғашқы әрекеттері.

2. Академиялық қалыптасу мен классикалық кезең (XIX ғ. екінші жартысы – XX ғ. басы)

Түркітанудың дербес ғылыми пән ретінде халықаралық академиялық деңгейге көтерілу кезеңі.

- **Көне түркі руникасының дешифровкасы (1893 ж.):**
  - Даниялық ғалым Вильгельм Томсеннің Орхон-Енисей руна жазуының кілтін табуы және Василий Радловтың мәтіндерді алғаш болып оқуы мен аударуы. Бұл оқиға ғылыми түркітанудың ресми туған күні болып саналады.
- **Салыстырмалы-тарихи тіл білімі (Comparative Turkic Linguistics):**
  - В. Радловтың «Түркі наречиелері сөздігінің тәжірибесі» (Опыт словаря тюркских наречий) секілді іргелі еңбектері.
  - Алтайтану (Altaic Studies) теориясының қалыптасуы (Г. Рамстедт, Н. Поппе).

3. Институционализация және ұлттық мектептердің қалыптасуы (XX ғ.)

Бұл кезеңде академиялық орталықтар құрылып, әртүрлі аймақтарда (Қазақстан, Өзбекстан, Әзербайжан, Татарстан, Түркия және т.б.) дербес ұлттық түркітану мектептері орнықты.

- **Академиялық зерттеулердің тереңдеуі:**
  - Түркі тілдерінің академизмге негізделген фонетикасы, морфологиясы, синтаксисі мен фонетикалық заңдылықтарын жүйелеу (Н. Дмитриев, Э. Тенишев, А. Щербак, Н. Баскаков).
- **Қазақстандық түркітану мектебі:**
  - Құдайберген Жұбанов, Сәрсен Аманжолов, Ісмет Кеңесбаев, Нығмет Сауранбаев, Әлкей Марғұлан, Ғайнетдин Мусабаев сынды ғалымдардың түркілік тілдік және тарихи-мәдени мұраны зерттеуге қосқан үлесі.
  - Олжас Сүлейменовтың «Аз и Я» (1975) еңбегі арқылы славян-түркі мәдени және тілдік байланыстарына соны көзқарас енгізуі.

4. Заманауи және цифрлық кезең (XXI ғ. – қазіргі уақыт)

Бүгінгі таңда түркітану пәнаралық (interdisciplinary) және цифрлық трансформация дәуірін бастан кешіріп отыр.

- **Халықаралық интеграция мен ғылыми орталықтар:**
  - Түркі Академиясы (Turkic Academy), ТҮРКСОЙ, Түркі Мемлекеттері Ұйымы аясындағы ортақ ғылыми-зерттеу жобалары.
  - Түркия, Германия (*Turfanforschung*), Австрия, АҚШ, Жапония және Венерациялық мектептердің халықаралық әріптестігі.
- **Цифрлық түркология (Digital Turkology) және корпустық лингвистика:**

- Руникалық ескерткіштер мен ортағасырлық қолжазбаларды цифрландыру, **Юникод (Unicode)** мен пернетақта стандарттарына түсіру.
- Түркі тілдерінің ұлттық электронды корпустарын құру, мәтіндерді автоматты өңдеу (NLP) және жасанды интеллект (LLM) модельдеріне түркі тілдік жүйесін бейімдеу.